

Міністерство освіти і науки,
молоді та спорту України
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Юридичний інститут

Збірник наукових статей

**Актуальні проблеми
вдосконалення чинного
законодавства України**

Випуск XXVII

м. Івано-Франківськ, 2011

КАТЕГОРІЯ «ДОВКІЛЛЯ» ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ПРАВІ

УДК 504.75

Поняття «довкілля» дедалі частіше використовується у національному законодавстві та при здійсненні офіційних перекладів міжнародно-правових актів. Проте, цей термін не отримав однозначного схвалення у науці екологічного права. Питання про його суть і зміст досліджено недостатньо. Окремі аспекти цієї проблематики розглядались у працях Грушкевич Т.В., Корнякової Т., Кобецької Н.Р., Матвійчука В.К., Непийводи В., Пилипенко П., Шульги М. В., Шемшученко Ю.С. та ін.

Актуальність дослідження цього терміну спричинена невизначеністю його змісту у поєднанні з безсистемним використанням у законодавстві. З труднощами стикаються і науковці. Досліджуючи вузькоспеціалізовані теми, при використанні цієї категорії вони змушені щоразу трактувати її самостійно і пояснювати, який зміст у неї вклали. Прикладами можуть слугувати, зокрема роботи дослідника громадського контролю в галузі охорони довкілля Федоровської О. [1] та, навіть, цивіліста Грушкевич Т.В., яка досліджує довкілля як об'єкт цивільного правопорушення [2]. Вбачається, що ситуація, у якій представники інших галузей права змушені самостійно формулювати поняття ключової категорії екологічного права, є неналежною.

Метою даної публікації є: з'ясування змісту терміну «довкілля» та дослідження перспектив його використання у екологічному законодавстві.

Право досліджуваного терміну на існування впливає зі змісту ст.50 Конституції України, яка гарантує право кожної людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля [3].

Первинна редакція Закону «Про охорону навколишнього природного середовища (далі - НПС)» не містила такої категорії. Вперше вона була введена в текст 14 вересня 1999 р. у зв'язку зі змінами, внесеними Законом «Про угоди про розподіл продукції». У Законах України «Про охорону НПС», «Про Кабінет Міністрів України» та багатьох інших, законодавець на рівних оперує поняттями «довкілля» та НПС. Складається чітке враження, що вони використовуються для уникнення повторів та лінгвістичного урізноманітнення викладу.

В окремих сферах можна спостерігати поступовий перехід від терміну НПС до «довкілля». У ст.13 та ін. Закону України «Про інформацію» мова йде про «інформацію про стан довкілля (екологічну інформацію)» [4]. Натомість новий Закон «Про доступ до публічної інформації» у статтях 11, 13 оперує поняттям «інформація про стан довкілля» [5]. У Кодексі України про адміністративні правопорушення термін «довкілля» з'явився у редакції від 19 жовтня 1999р. Зараз він використовується поряд з поняттям НПС. Розділ VIII Особливої частини Кримінального кодексу України кодексу носить назву «Злочини проти довкілля». Терміном «довкілля» оперують також Цивільний та Господарський кодекси України. Показово, що терміни НПС, навколишнє середовище (далі-НС) у трьох перелічених кодексах зовсім не використовуються.

Є прецедент свідомої заміни. Пунктом 13 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» від 24 жовтня 2002р. у тексті основного Закону слова «НПС» замінено на «довкілля» у відповідному відмінку [6].

На нашу думку, вказане беззаперечно свідчить про сприйняття терміну «довкілля» вітчизняним законодавцем. В той же час його зміст у науці екологічного права залишається невизначеним.

П. Пилипенко наголошує, що «довкілля» є однією з найбільш фундаментальних категорій сучасної науки та практики. Саме довкілля, а не природа є інтегрованим об'єктом правового регулювання суспільних відносин на сучасному етапі як у вітчизняному, так і в міжнародному праві» [7, С.192].

Більшість науковців ведучи мову про довкілля, ототожнюють його із уже відомими категоріями - НС чи НПС. Ю.С. Шемшученко вказує, що «термін «довкілля» є більш адекватним термінові «НС» ніж «НПС». Якби було навпаки, то відповідний конституційний термін мав би назву «природне довкілля» [8, С.256]. Довкілля – все, що оточує людину. В екологічному аспекті термін тотожний поняттю НС [9, С.230]. В. Непийвода вказує, що Д (НС) – система взаємопов'язаних природних та антропогенних об'єктів і явищ [10, С.79].

Т.Корнякова ототожнює довкілля і ПС проживання, одну із найважливіших цінностей людства, первинну засаду соціально-економічного, політичного і культурного розвитку життя будь-якого суспільства [11, С.23].

Самостійне тлумачення змісту розглядуваного поняття знаходимо у Н.Р. Кобецької, яка вказує, що поняття «довкілля» в буквальному розумінні похідне від слова «довкола» і означає те, що навкруги, що оточує людину і може включати як об'єкти довколишнього природного, так і виробничого, побутового, антропогенного походження. Як тотожні поняття «довкілля» і «НПС» можуть розглядатись у випадку, коли довкілля виступає як сукупність природних і природно-соціальних умов і процесів та ідентифікується з НПС (тобто саме в екологічних правовідносинах) [12, С.27].

У результаті прочитання Ст.293 Цивільного кодексу України «Право на

безпечно для життя і здоров'я довкілля» Грушкевич Т.В. робить висновок, що «...у статті 293 законодавець включає до даного поняття всю сукупність об'єктів, явищ і факторів НС (природного і штучно створеного), що безпосередньо оточують людину і визначають умови її проживання, харчування, праці, відпочинку, навчання, виховання тощо. Автор стверджує, що термін «довкілля» є ширшим за змістом від інших близьких до нього та вживаних в законодавстві України термінів - «НС» та «НПС» [2].

Одночасно існують міркування про принципову неможливість використання терміну. В.К.Матвійчук характеризує термін довкілля як беззмістовний [13, С.169,170] і вважає, що «розділ VIII Кримінального кодексу повинен мати назву “Злочини проти НПС”, оскільки передбачені у ньому діяння посягають на відносини, які забезпечують охорону доступної людині природи» [14].

Окремої уваги заслуговує пропозиція окремих авторів, зокрема В. Непийводи, про заміну назви галузі з «екологічного права» на «довкільне право» або «право довкілля». Автор вважає, що українське слово довкілля є вичерпним еквівалентом англ. терміну *environment*, нім. *umwelt* та рос. *окружающая среда*. На його думку термін не поступається своєму синонімові НПС з погляду адекватності та значно перевищує його за евфонічністю, економічністю та деривативністю [9, С.78-79].

Для оцінки такої пропозиції слід спершу в'яснити, чи відповідає сучасна назва – «екологічне право» вимогам правотворчості і правозастосування. Поняття «екологія» ввів у науковий обіг Е. Геккель у 1866 р., який ототожнював екологію з економією природи [15]. Сучасна екологія – це комплексна наука, яка об'єднує більше сотні розділів і напрямів, з яких, принаймні 30 напрямів не є біологічними. [16, С.116]. Електронний словник «Вікіпедія» містить як класичні так і новітні визначення екології [17]. Ключовим для нашого дослідження є те, що всі вони визначають екологію як науку (частіше – біологічну, рідше-соціальну).

За твердженням авторів електронного інтернет-словника «Вікіпедія», сучасне значення поняття екологія є необґрунтовано розширеним. Необхідно розділяти поняття *ecological* («що відноситься до науки екології») і *environmental* («що відноситься до довкілля») [17]. Саме такої точки зору дотримується В.Непийводи, який вказує, що оскільки «...екологія – це наука про взаємні відносини живих організмів та їх співтовариств одне з одним та НС, ... все, що безпосередньо стосується даної науки, можна назвати екологічним. Коли ж маються на увазі системи об'єктів і явищ (курсив В. Непийводи), то слід послуговуватися похідними від слова «довкілля» [10, С.78-79]. Його підтримує П.Пилипенко, який в вважає некоректним застосування терміну «екологічний» до назви галузі. Об'єктом регулювання не може виступати система знань про взаємодію суспільства й природи, ним може бути саме довкілля. Одночасно автор вказує, що присвоєння назви «екологічне право» відбулось внаслідок вольового рішення за відсутності

«особливих аргументів на користь згаданої назви» [7, С.190-191]. Випущений ним у світ підручник носить назву «Право довкілля (екологічне право)».

Слід також зупинитись на критиці назви галузі з боку Тимошенко А.С. Автор наголошує, що за основу найменування галузей беруть предметну сферу відповідних категорій правовідносин (для земельного права - земля, для водного права - вода і так далі). Якщо ж за основу назви галузі узяти назву природно-наукової дисципліни, що досліджує об'єкт відповідних правовідносин (у нашому випадку «екологія»), то це суперечитиме юридичній практиці, що склалася, так як у цьому випадку ми би мали «гідрологічне», «грунтозавче», «геологічне» право [18, С.47-48].

Існуюча назва галузі має і своїх прихильників. Єрофеева Б.В. вважає, що право довкілля включає окрім екологічних виробничо-господарські відносини, що не дає можливості чітко встановити межі дії цього права. А це може призвести до виникнення труднощів у правозастосовчій діяльності [19, С.87]. На думку О.Федоровської «...найбільш узагальнюючим терміном, який охоплює всю багатоманітність правовідносин у сфері взаємодії суспільства і НС є «екологія», а отже, і похідне від неї поняття «екологічне право». Єдині екологічні правовідносини, специфічні об'єкти цих відносин, а також відповідні джерела права створили основу для розвитку екологічного права як комплексної галузі українського права» [1, С.114-115].

Таким чином, очевидна наявність у сучасної назви значних недоліків. Якщо тлумачити її буквально, то отримуємо галузь права, яка регулює екологію. Екологія – це наука, а право не може регулювати науку. Звичайно, можна обґрунтовувати абстрактну юридичну конструкцію, і виходити з того, що екологічне право регулює ті відносини, які є предметом дослідження екології. Але це не притаманно юридичній науці, і «перетягує» у профільну галузь всі складнощі і протиріччя екології. Жодна галузь права не здатна справитись із таким об'єктом регулювання.

Необхідність зміни назви галузі заперечується багатьма авторами. Проте така критика зосереджується не на доведенні правильності сучасної назви, а на її традиційності.

На нашу думку, найбільш вживаний сьогодні український термін НПС з'явився як підстрочний переклад російського «окружающая природная среда». В свою чергу, російська мова переклала англійський термін environment описовим словосполученням, оскільки не містить його аналогу. Натомість, українській державі варто користуватися більш притаманним українській мові терміном «довкілля». Останній, за своїм змістом близький до НС, оскільки включає «все, що довкола»: як природні, так і антропогенні фактори. Такий об'єкт регулювання для екологічного права є оптимальним і відображає сучасні українські реалії, у яких зникла незаймана природа.

Застосування терміну «довкілля», що найбільш адекватно відповідає англ. терміну environment та іншим подібним іноземним термінам, спростить імплементацію норм міжнародного права у внутрішнє законодавство.

Проте, оскільки використання терміну НПС узвичаєно законодавством і науковою літературою, сподіватись перейменування галузі можна лише у випадку масштабної кодифікації екологічного права.

1. Федоровська О. *Громадський контроль в галузі охорони довкілля: питання правничої лінгвістики* / О. Федоровська // *Право України*.-2006.-№2.-С.113-116
2. Грушкевич Т.В. *Довкілля як об'єкт цивільного правопорушення: проблеми термінології* / Т.В. Грушкевич // univer.km.ua/konference/t_2322.doc
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. // www.rada.kiev.ua.
4. Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р., в редакції від 13 січня 2011 р. // www.rada.kiev.ua.
5. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р. // www.rada.kiev.ua.
6. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» від 24 жовтня 2002р. // www.rada.kiev.ua.
7. Пилипенко П. *Про право довкілля та його предмет* / П. Пилипенко // *Львівський національний університет імені Івана Франка.- Серія юрид.* 2009. Вип. 49.- С.190-197
8. *Екологічне право України: Підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів* / А. П. Гетьман, М. В. Шульга, В. К. Попов та ін.; за ред. А. П. Гетьмана та М.В. Шульги. — Х.: *Право*, 2005.- 384с.
9. *Юридична енциклопедія: в 6 т./ Редкол.: Ю.С.Шемшученко (голова редкол.) та ін.-К.: «Українська енцикл.».-1998. Т.2: д-й.-1999.-744с.*
10. Непійвода В. *Проблеми вдосконалення української термінології у галузі екологічного права* / В. Непійвода // *Право України*.-2003.-№11.-С.76-81
11. Корнякова Т. *НПС як об'єкт кримінально-правової охорони у системі запобігання екологічній злочинності* / Т. Корнякова // *Вісник Академії правових наук*.-2010.-№2(61).-С.169-177
12. Кобецька Н.Р. *Екологічне право України: навч. посіб.* / Н.Р.Кобецька.-2-ге видання, перероб. і доп.-К.: *Юрінком Інтер.*, 2008.-352с.
13. Матвійчук В.К. *Кримінально-правова охорона НПС (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Монографія* / В.К.Матвійчук. — К.: *Азимут-Україна*, 2005. — 464 с.
14. Матвійчук В.К. *Для створення системи кримінально-правової охорони НПС необхідні зміни й доповнення до Кримінального кодексу України* / В.К. Матвійчук // library.dli.donetsk.ua/downloads/kpk/kp/book2.doc
15. *Экологический энциклопедический словарь* // <http://www.cnsnb.ru/AKDiL/0039/base/R3/001452.shtm>
16. Ковязина М.А. *Экология: наука и терминология* / М.А. Ковязина // *Сборник: Языки профессиональной коммуникации: Материалы международной научной конференции.*— Челябинск, 21-22 октября 2003 г. — Челябинск, 2003. — С. 116 – 121
17. *Електронний інтернет-словник — Вікіпедія* // <http://ru.wikipedia.org/wiki/Экология>
18. Тимошенко А.С. *О понятии и содержании права окружающей среды* / А.С. Тимошенко // *Вестник Моск.ун-та. Серия II. Право.*-1987.-№ 5.-С. 47-48
19. Ерофеев Б.В. *Экологическое право России: Учеб. для вузов.*-2-е изд., перераб и доп. М.: *Юрист*, 1996.-624с.

Комбарова Ю.В. Категорія «довкілля» та перспективи її

використання в екологічному праві

Стаття присвячена дослідженню термінологічних проблем екологічного права щодо визначенню його інтегрованого об'єкта. Висвітлюються наявні підходи до змісту терміну «довкілля». Досліджується існуюча практика та перспективи його використання у законодавстві. Аналізується можливість зміни назви галузі із використанням досліджуваної категорії.

Ключові слова: довкілля, навколишнє природне середовище, екологія, екологічне право, екологічне законодавство.

Комбарова Ю.В. Категория «окружающая среда» и перспективы её использования в экологическом праве

Статья посвящена исследованию терминологических проблем экологического права относительно определения его интегрированного объекта. Освещаются имеющиеся подходы к содержанию термина окружающая среда (языком оригинала - «довкілля»). Исследуется существующая практика и перспективы его использования в законодательстве. Анализируется возможность изменения названия отрасли с использованием исследуемой категории.

Ключевые слова: окружающая среда, окружающая естественная среда, экология, экологическая право, екологічне законодавство.

Kombarova Y.V. A category of «environment» and prospect of its use is in an ecological law

The Article is devoted to research of terminology problems of ecolaw in relation to determination of its integrated object. The Article is going to light up the existing understandings of term «environment», practice and prospects of its use in legislation, possibility of change of the name of law industry with the use of the probed category.

Keywords: environment, natural environment, ecology, ecolaw, ecological legislation.